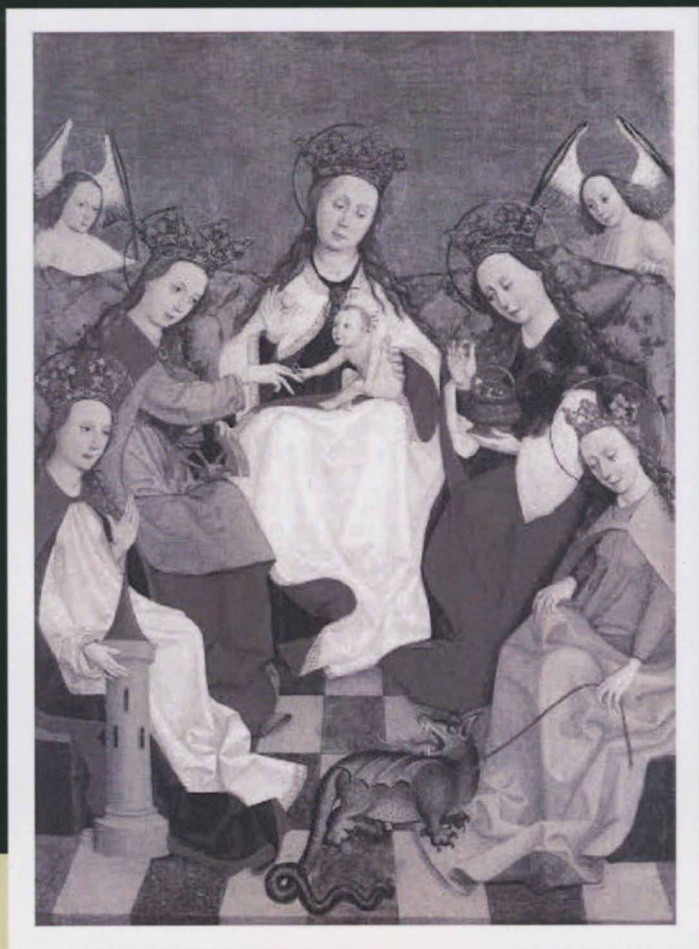

A nők és a régi magyarországi vallásosság

Pázmány Irodalmi Műhely

Lelkiségtörténeti tanulmányok

A nők és a régi magyarországi vallásosság

Szerkesztette
Bajáki Rita és Báthory Orsolya

MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport
Budapest, 2015

Lektorálta
Déri Eszter

Készült

Az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoportban,
a Szerkesztők a Kutatócsoport munkatársai

A kötet a Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport konferenciájának
(Budapest, 2014. április 24–26.) előadásait tartalmazza

A borítón elől:

Szent Katalin misztikus eljegyzése a németújvári Batthyány-gyűjteményből
(1490 k.), Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

Hátul:

Részlet Tarnóczy István *Mennybe vezérlő kalauz* című művének címlapjáról
(Nagyszombat, 1675)

ISBN 978-963-308-234-8

ISSN 2060-7385

© A kötet szerkesztője és szerzői, 2015

© MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport

Felelős kiadó: Nagy László

Tördelte: Báthory Orsolya

A sorozat címlapterve: Szentés Éva

Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft.

Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia

www.sednyomda.hu

Tartalom

A Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport 2014. április 24–26-án tartott <i>A nők és a régi magyarországi vallásosság</i> konferenciájának programja.....	9
AJKAY ALINKA Nőalakok követendő és elvetendő példái Pázmány vitairatában	13
BAJÁKI RITA A nőknek szánt imák tipológiája	23
BÁN IZABELLA Nők a vallásos társulatokban a budai Jézus Szíve társulat 1742-es kéziratos albuma alapján	31
BÁTHORY ORSOLYA „Csak egy tánc volt” – Forgách Zsigmondné Pálffy Katalin és a kassai vértanúk	37
BOGÁR JUDIT „Férfias” és „nőies” imádságok? – Pázmány Péter és Pongrácz Eszter imakönyve	47
BOROS KATALIN A női nemre való utalás nyelvi kifejezése a <i>Horvát-kódex</i> regulaszövegében	59
CZIBULA KATALIN Női szerepek a vallási reprezentáció centrumában a 18. század második felében	71
FÁBIÁN GABRIELLA A nők egy székelyföldi falu rózsafüzér társulataiban.....	89
FARMATI ANNA <i>Leány Á-BÉ-CZE A' Felsőbbek engedelméből</i> – avagy az alapértelmezetten férfivilágkép megnyilatkozása egy iskolai kiadványtípusban	101

FRAUHAMMER KRISZTINA	
Egy klasszikusról női szemmel... – Pongrácz Eszter	
<i>Arany Koronája</i> és „hordalékai” a népi vallásosságban	109
GESZTELYI HERMINA	
A női vallásosság lehetőségei és elvárt formái a hímzés- mintakönyvek ajánlásai alapján a kora újkorban	125
HUBERT ILDIKÓ	
Zay Anna „Anyai ajándék”-a	137
KAPOSI KRISZTINA	
Emblematikus narráció és misztikus ascensio	
Wesselényi Anna imádságoskönyvében	
(<i>Az eljegyzett személyeknek paradicsomkertje</i> , 1620)	151
KÓNYA FRANCISKA	
Viczay Anna Terézia apácáknak fordított elmélkedés- gyűjteménye és annak forrása	173
KŐVÁRI RÉKA	
Szűzekről özvegyekről, női szentekről szóló énekek	
a Kájoni <i>Cantional</i> ban	185
MACZÁK IBOLYA	
Jóasszony módra – Bibliai nőkép a régi magyarországi	
temetési beszédekben	199
MEDGYESY S. NORBERT	
„Három állapotban Istennek szolgáltál, Szűzesség, Házosság,	
özvegységben voltál...” – 17–18. századi énekek Árpád-házi	
Szent Erzsébet tiszteletére iskolamesterek kézírataiban	209
NAGY ANDOR	
Halotti búcsúztatók a brassói nők vallásosságáról (17. század)	243
NAGY LEVENTE	
„Merő labirintus sokképpen ez az papok dolga...”	
(Lorántffy Zsuzsanna vallásossága és egyházpolitikája	
egy kiadatlan levele alapján)	255
PETRŐCZI ÉVA	
„Istennek szolgáloleyany” – Néhány vonás	
Bornemisza Anna portréjához	265

PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA	
A <i>Sándor-kódex</i> irodalmi programja –	
Hrotswitha <i>Dulcitius</i> ának magyar recepciója.....	277
SZABÓ ANDRÁS	
Istenes versek 16. századi magyar nőköltőktől.....	293
SZÁDOCZKI VERA	
Egy erdélyi nemesasszony lelkiélete –	
Thordai Klára imádságoskönyve.....	303
SZELESTEI N. LÁSZLÓ	
Szent Anna kultuszának írásos emlékei a kora újkori	
Magyarországon.....	311
SZIGETI JENŐ	
Protestáns erdélyi nagyasszonyok vallásossága a 18. században.....	325
TORNAY KRISZTINA	
Beavatás a női személyiségfejlődésbe – A csíkmenasági Szeplőtelen	
Fogantatás templom reneszánsz főoltárának elemzése.....	337
TÜSKÉS ANNA	
Szent Orsolya tisztelete a 18. századi Magyarországon	
és az orsolyita rend.....	351
VERÓK ATTILA	
Régi könyvek mint a női vallásosság misztériumának	
lehetséges őrzői?.....	363
VISKOLCZ NOÉMI	
„Szerzeteseknek bizonyos Alamisnálkodo Tarhaza”:	
Esterházy Anna Júlia (1630–1669).....	379
VOIGT VILMOS	
A nők Erdélyi Zsuzsanna (mennyire?) archaikus népi	
imádságszövegeiben.....	391
VRÁBEL TÜNDE	
Telegdy Anna, a mélyen vallásos mecénás.....	403
Személynévmutató.....	413
Inhalt.....	435

TÜSKÉS ANNA

*Szent Orsolya tisztelete a 18. századi Magyarországon
és az orsolyita rend*

Bevezetés

Az elmúlt évek nemzetközi hagiográfiai kutatásainak előterébe került Szent Orsolya alakja és tisztelete: Scott B. Montgomery *St. Ursula and the Eleven Thousand Virgins of Cologne* című 2009-es könyve¹ és a Jane Cartwright szervezésében, a walesi szentekkel foglalkozó kutatások keretében megtartott *St Ursula and the 11,000 Virgins* című konferenciája kapcsán kezdtem foglalkozni az október 21-én ünnepelt szent magyarországi tiszteletének írott és képi forrásaival.²

Szent Orsolya tiszteletének és népszerűségének oka kettős a középkori Magyarországon.³ A legenda magyar vonatkozása mellett fontos kiemelni, hogy Szent Orsolya mártír női szentek együttesében szárnyasoltárokon való ábrázolása egész Európában elterjedt, főként német területről származhatott Magyarországra. Legendája írott forrásokban a 13. században jelenik meg, tiszteletét képi ábrázolásokon a 14. századtól tudjuk követni Magyarországon. A 15. század második felében és a 16. század első negyedében sorra készülnek a Szent Orsolyát női vértanúk körében ábrázoló szárnyasoltárok. Ezek közül kiemelkedik a homoródbenei Szent Orsolya-oltár, amelyen az élettörténet négy jelenetben ábrázolódik. A 17. század végétől a kultuszt az orsolyita rend magyarországi elterjedése is elősegítette. Kutatásaim főként a művészettörténeti vonatkozásokra irányulnak, ám így is feltárják annak a többirányú hatásnak a

¹ Scott MONTGOMERY, *St. Ursula and the Eleven Thousand Virgins of Cologne: Relics, Reliquaries and the Visual Culture of Group Sanctity in Late Medieval Europe*, Oxford, Peter Lang, 2009.

² TÜSKÉS Anna, *The Cult of St Ursula in Hungary: Variations of the Legend, Altars and Reliquaries*. A 2013. július 13–14-én *St Ursula and the 11,000 Virgins* címmel, Walesben (University of Wales Trinity Saint David, Carmarthen campus) rendezett nemzetközi konferencián elhangzott előadás. A konferencia szerkesztett anyaga megjelenés alatt van.

³ TÜSKÉS Anna, *Szent Orsolya tisztelete a középkori Magyarországon: Legendák, ereklyék, oltárok = Opus Mixtum III: A CentrArt Egyesület évkönyve 2014*, szerk. TÓTH Károly, Bp., CentrArt Egyesület, 2014, 39–49. <http://real.mtak.hu/id/eprint/19775> (Az utolsó megtekintés: 2015. 02. 26.)

körvonalait, amelyet Szent Orsolya tisztelete a magyarországi vallásosságra, képző- és iparművészetre tett.

A középkori oltárokon Szent Orsolya hosszú kibontott hajjal jelenik meg, attribútuma leggyakrabban nyíl, néha nyíl és könyv együtt, ritkábban nyíl és hajó. Önálló oltára egy maradt fenn Magyarországon, általában más női vértanú szentekkel együtt jelenik meg a 15–16. századi szárnyasoltárokon, ahogy egész Európában.

Elterjedt ikonográfia, amikor Orsolya két kézben fogja a nyílveesszőt, ezt látjuk a trencsényi házioltáron, Sztankahermányban és Héthárson. Ennek számos párhuzamát ismerjük egész Európában a 15. század végéről. Ugyancsak elterjedt megoldás, hogy Orsolya egyik kezében fogja a nyílveesszőt, másik kezében köpenyét tartja a magyarfenesi és a késmárki oltáron, a leibici Szent Anna-oltáron, valamint a győri úrmutatón. Máshol Orsolya egyik kezében nyitott vagy zárt könyvet tart, a másikban pedig a nyílveesszőt. Zárt könyvvel látjuk a csíkcsatószegei, nyitott könyvvel a szepeshelyi oltáron. Mindkét ikonográfiának vannak előképei és párhuzamai. A társnőit köpenye alatt védelmező Orsolya ikonográfiája nem ismert Magyarországon, legalábbis nem maradt fenn ilyen emlék. Szent Orsolya és társnői mártíromságának ábrázolásain a szüzek hajóban ülve közelednek a parthoz, és a hunok a partról nyilakkal, karddal és buzogánnyal ölik meg őket.

Az orsolyitákról Querciolo Mazzonisnak a rendalapító Angela Mericiről 2007-ben megjelent könyve ad átfogó képet.⁴ Szent Orsolya 18. századi tiszteletének kutatása szempontjából fontos magyarországi viszonylatban Szilárdfy Zoltán szentképgyűjteményének közlése tartalmaz adatokat,⁵ azonban nem született a témában olyan áttekintés, amely az egyes magyarországi emlékek több szempontú elemzéséből kiindulva összefüggéseket próbálna megvilágítani.

Orsolyita rendházak

Szent Orsolya tisztelete Magyarországon a 17–18. században is töretlen volt. A magyar szentéletrajzokban, prédikációkban és a történeti munkákban egyaránt

⁴ Querciolo MAZZONIS, *Spirituality, Gender and the Self in Renaissance Italy: Angela Merici and the Company of St. Ursula (1474–1540)*, Washington, DC, The Catholic University of America Press, 2007.

⁵ SZILÁRDFY Zoltán, *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből, I: 17–18. század*, Szeged, JATE Néprajzi Tanszék, 1995, kat. 43–44, 211.

szerepel Orsolya és társnői vértanúságának története.⁶ Az orsolyiták Bécsből érkeztek Magyarországra Szelepcsényi György prímás (1666–1685) meghívására. Első iskolájukat Pozsonyban nyitották meg 1676-ban. További alapításaik: Kassa (1698), Varasd (1703), Nagyszombat (1724), Győr (1726), Nagyszeben (1733), Sopron (1747), Nagyvárad (1774).⁷

Az orsolyita rend allegóriáját ábrázolja Johann Caspar Dooms (Antwerpen, 1597 – Prága, 1675) rézkarca a 17. század végéről, melynek egy példánya Szilárdfy Zoltán gyűjteményéből ismert.⁸ Orsolya és társnőinek hajója diadalív alatt áthaladóban jelenik meg. Orsolya a gálya tatján áll, kezében a mártíromság palmaágával. A hajó orra felől egy angyal közeledik felé, jobbában ugyancsak palmaágot tart. A diadalív felirata: „Gloria S. Ursulae virginis et martyris.” A boltmezőben és a pillérekben kilenc tondóban egy-egy orsolyita apáca jelenik meg.⁹ Fölül közepén: „M. Angela Brixiana” azaz Angela Merici, az Orsolyita rend alapítója (1474–1540). Baloldalt fölülről lefelé: Madre Anna de Beauvais, a saumuri orsolyita rendház első apátnője; alatta: Anna de Saintogesta (Anne de Xain(c)tonge), a dijoni kongregáció alapítója; alatta: Rennata de Thomas (Rennée Thomas), a lyoni kongregáció tagja; baloldalt legalul: Joanna de Jesu: nehéz megmondani, melyik Joannáról lehet szó. Élt egy Jeanne Rampalle, aki Lyon-hoz kötődött, és egy másik Jeanne, aki a bordeaux-i kongregáció tagja volt. Jobboldalt fölül: M. de S. Joseph – sokan viselték ezt a nevet, egyikük Maria dell’Incarnazione (1599–1672) társaságában ment Kanadába 1639-ben; alatta: Francisca de Jesu, azaz M. Francesca de Bermond. Ő először a saját házában élt felszentelt apácaként, később többen csatlakoztak hozzá. Rendhá-

⁶ Joannes BOLLANDUS, *Acta sanctorum Hungariae*, II, Tyrnaviae, 1744, 260–265; Georgius PRAY, *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum, ab anno ante natum Christum 210 ad annum Christi 997 deducti*, Vindobonae, 1761, 76–79, 156–160; UÓ, *Dissertationes historico-criticae in annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum a sacerdote conscriptae*, Vindobonae, 1775, 201–214; Nicolaus OLÁH, *Hungaria et Atila, sive De originibus gentis, regni Hungariae situ, habitu, opportunitatibus et rebus bello paceque ab Atila gestis*, II, Vindobonae, 1763, 157–160. – Gyalogi János jezsuita szónok prédikációt írt 1752-ben Szögyén Ilonának az orsolyita rendbe belépése alkalmából a szüzesség áldozatáról. HUBERT Ildikó, *Virágh Aloysia klarissza apácának írt tanítás 1734-ből = Nyolcszáz esztendő a ferences rend*, szerk. MEDGYESY S. Norbert, ÖTVÖS István, ŐZE Sándor, Bp., Írott Szó Alapítvány – Magyar Napló, 2013 (Művelődés-történeti Műhely – Rendtörténeti Konferenciák, 8/1), II, 981.

⁷ PUSKELY Mária, *Szerzetesek*, Bp., Zrínyi, 1990, 171–173; UÓ, *Keresztény szerzetesség történelmi kalauz*, II, Bp., Bencés, 1996, 757–762; UÓ, *Kétezer év szerzetessége*, II, Bp., Dinasztia, 1998, 919–924.

⁸ SZILÁRDFY, *i. m.*, kat. 211.

⁹ Köszönöm Querciolo Mazzonis segítségét az orsolyita apácák azonosításában.

zat alapított Párizsban és másutt. Az Orsolyita Kongregáció azon időszakában élt, amikor még nem volt klauzúra. Később Lyonba ment, és belépett a klauzúrába. A legszegényebb általa alapított rendházban halt meg Saint-Bonet-le-Chateau-ban. Így módon Francesca az orsolyita élet mindhárom kezdeti fázisában élt: otthon, kongregációban és szigorú klauzúrában. Alatta látható Marguerite de S. Xavier (1603–1647) a dijoni kolostor szerzetesnője, és jobboldalt legalul M. Virgo Serena, akit nem sikerült azonosítani.

Pozsonyba 1676-ban érkeztek az orsolyita apácák Németországból és Ausztriából, feladatuk a leánynevelés volt. A templom eredetileg nem katolikus

templomnak épült: 1659-ben evangélikusok számára emelték késő reneszánsz stílusban. A Wesselényi-féle összeesküvés után, 1670-ben a templomot elkobozták az evangélikusoktól és 1672-ben ide hívták az orsolyitákat, hogy gondoskodjanak a város katolikus leányainak neveléséről. A templom berendezése – főoltár, két mellékoltár, szószék, gyóntatószék és szekrény – a 18. században készült (1. kép). Az apácák a 19. század végén, a régi iskolaépület helyére polgári iskolát, tanítóképzőt és gyakorlóiskolát építettek.

A kassai orsolyita templom eredetileg református templomnak épült, azonban erőszakkal elvették tőlük. Thököly és Rákóczi ugyan visszaadta a kálvinistáknak, de 1711-ben végleg elkobozták és a katolikusok kapták meg.

Számos főúri tagja volt az orsolyita rendnek Magyarországon, például Nagyszombatban élt Esterházy Mária Aloysia. Tizen-

1. Szent Orsolya. Szobor a főoltáron. Pozsony, orsolyita templom.
18. század.

Fotó: Tüskés Anna, 2013.

három levél maradt fenn tőle a Magyar Országos Levéltárban. A nagyszombati Szent Annának szentelt orsolyita templom és kolostor 1724-ben épült.

A rend Győrben 1726-ban telepedett le.¹⁰ A rendházat Neupauer Ignácné alapította, és barokk stílusban épült. A templomukat Szent Annának szentelték, 1762-ben épült, a mennyezet freskói Szent Orsolya megdicsőülését ábrázolják (2. kép).¹¹ A rend a 19. században is tevékenykedett, 1870 körül épült a rend tartományfőnöki háza késő romantikus stílusban.¹²

2. Merici Szent Angéla megdicsőülése. *Mennyezet freskó, 18. század második fele. Győr, Szent Anna templom.*
Fotó: Tüskés Anna, 2005.

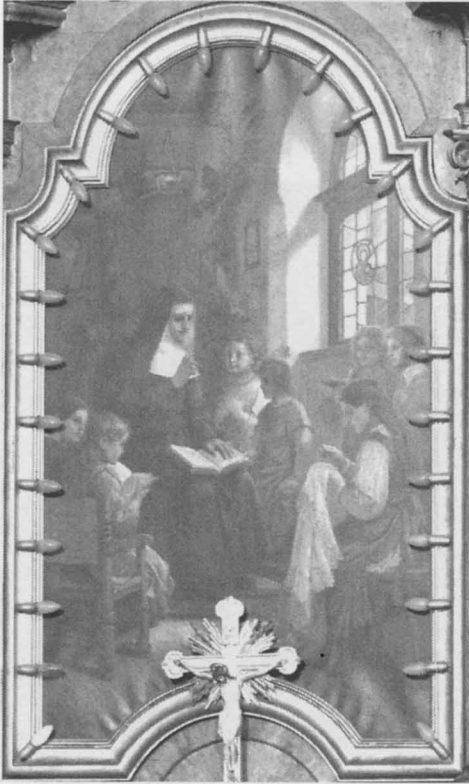
A nagyszombati középkori domonkos templomot az orsolyita nővérek 1728-ban vették át. Öt év alatt a gótikus templomot barokk stílusban átépítették, és mellette, a régi domonkos zárda helyén építették fel kolostorukat és zárdájukat. 1733. július 12-én szentelték fel az épületegyüttest. 1774-ben nagyobb felújításokra került sor, amelyet Mária Terézia jelentősen támogatott. A ma látható ol-

¹⁰ Az Apáca utca 41–45. alatti épülettömbben.

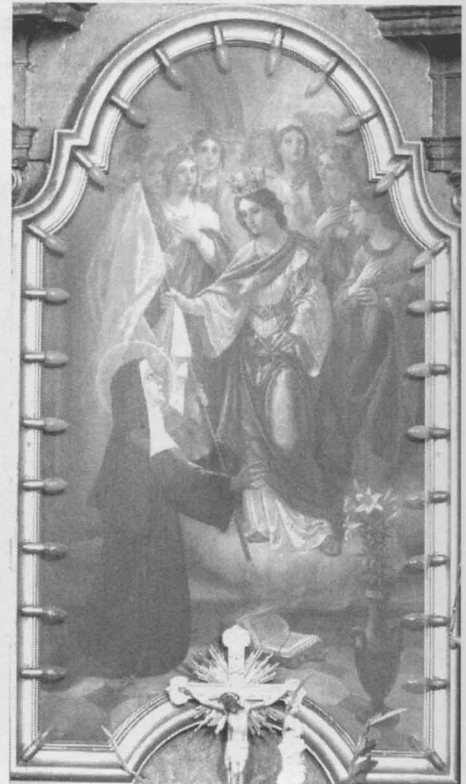
¹¹ VERES Lujza, *Győr, orsolyita templom*, Bp., TKM, 2000 (Tájak, Korok, Múzeumok Könyvtára).

¹² Bástya utca 22. szám alatti épület.

tárok a 19. században készültek (3–4. kép). A jobboldali mellékoltár középső képe Szent Orsolyát ábrázolja, amint megjelenik Merici Szent Angélának, az Orsolya-rend alapítójának. A baloldali mellékoltáron Merici Szent Angéla látható, amint gyerekeket tanít.

3. Merici Szent Angéla gyerekeket tanít. Oltárkép, 19. század. Nagyszében, orsolyita templom.
Fotó: Tüskés Anna, 2013.

4. Szent Orsolya megjelenik Merici Szent Angélának. Oltárkép, 19. század. Nagyszében, orsolyita templom.
Fotó: Tüskés Anna, 2013.

A soproni orsolyita zárdát 1746-ban kelt alapítólevelével állította fel Mária Terézia.¹³ Az első három nővér 1747-ben érkezett meg a győri rendházból. Időrendben ez volt a szerzet hetedik rendháza Magyarországon. Az első zárdáépületet egy bécsi polgárosszony jóvoltából alakították ki.¹⁴ Még abban az évben megnyitották iskoláikat is: az úgynevezett külső elemi iskolát a városból

¹³ NÉMETH Ildikó, *Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században*, Sopron, Győr-Moson-Sopron Megyei Soproni Levéltár, 2005, 66.

¹⁴ BÁN János, *Sopron újkori egyháztörténete*, Sopron, 1939 (Győregyházmege múltjából), 344.

bejáró növendékek számára szervezték, ingyenes oktatást kínálva a diákoknak, míg a belső elemi iskolába bentlakó, fizetős tanítványokat vettek fel. A mai helyén álló, kicsiny fatemplomot kapták meg. A Szent Keresztnek szentelt templomban két neves esemény is történt. 1773-ban Mária Terézia a városba érkezett és ebben a templomban vett részt vasárnapi szentmisén. 1805-ben pedig nagy ünnepséget tartottak egész Sopronban a rendalapító, Merici Szent Angéla szentté avatása alkalmából. A 19. század közepére a templom állapota leromlott, és lehetőség nyílt az újjáépítésre. A gyűjtést Széchenyi Emília (1803–1866) grófnő vezette és szervezte. A kolostornak sok jótévője volt ez idő tájt, így hamar összegyűlt a pénz, és 1862–1864 között fel is épülhetett Handler Frigyes tervei szerint Handler Nándor művezetésével a romantikus-neogótikus templom, a zárda és az iskola. 1864. augusztus 28-án szentelte fel a győri püspök, Simor János (1813–1891). Ebben az évben az orsolyiták megnyitották tanítónőképző intézetüket a hozzá kapcsolt gyakorlóiskolával együtt.¹⁵ A templomban megmaradt az eredeti barokk berendezés számos darabja, például az 1740 körüli barokk szobrok.

1765-ben Szenczy István lukai kanonok kezdeményezte, hogy kassai orsolyita apácák telepedjenek le Nagyváradon. A Szent Annának szentelt templom és a kolostorépületek 1772–1774 között, barokk stílusban épültek. A templomot 1774. október 29-én szentelték fel. A kriptában nyugszik Szenczy István alapító kanonok. Melléképületekkel bővült 1858-ban, és Szaniszló Ferenc püspök idején és Győrffy Laszló nagyprépost anyagi támogatásával neogótikus homlokzatot alakítottak ki. Először általános iskola volt, majd a 19. század végén leánygimnázium. Jelenleg Ady Endre magyar középiskola.

Szent Orsolya-ábrázolások

Egy 17. századi ábrázolásról van adat a somfalvi templomban (Schattendorf, ma Austria). Az Országos Levéltárban őrzik az Esterházy család hercegi ágának levéltárát, melynek egy vélhetően 17. századi számlája szerint javítást végeztek a schattendorfi oltáron 25 forint értékben: „Szt. Margaritának egy ördög, Szt. Ursulának egy nyíl, Atyaistennek két ing, 1 jogar, 1 dicsfény, két angyalnak 4 szárny, Szt. Istvánnak és Szt. Lászlónak egy jogar és kapitél”.¹⁶ 1622-ben a falu a fraknoi uradalommal együtt Esterházy Miklós zálogbirtoka, majd 1626-ban

¹⁵ NÉMETH, *i. m.*, 67.

¹⁶ Köszönöm Kerny Teréziának, hogy felhívta figyelmemet az adatra. P. 125. Cs. 696. no. 11033.

tulajdona lett. 1683-ban a Bécs elleni hadjárat során elpusztította a török sereg, valószínűleg ekkor elpusztult a fenti oltár is. A mai Szent Mihály templom 1703-ban épült, a torony 1747-ben, és nincs benne Szent Orsolya-ábrázolás.¹⁷

Négy 18. századi oltáron jelenik meg Szent Orsolya alakja. Az 1. emlék (5. kép): az 1700-ban alapított budai Fő utcai kórházhoz tartozó, 1759-től épített Szent Flórián-kápolna (jelenleg görög katolikus templom) számára 1764-ben Falconer Xavér Ferenc (Buda, 1737–1792) által készített Xavéri Szent Ferenc mellékoltár oromzatán Szent Orsolya képe volt, amit jelenleg a Fővárosi Képtár őriz.¹⁸

5. Falconer Xavér Ferenc: Szent Orsolya. Oltár oromkép. Buda, Szent Flórián-kápolna. Fotó: Seidner Zoltán, 1936.

A 2. ábrázolás: a volt kapucinus kolostor köveiből 1725 körül Berkes András váci nagyprépost és püspök engedélyével Szabó Pál kókai lakos építtette a kókai (Pest megye) Árpád-házi Szent Margit-kápolnát a szőlőhegy melletti temetőben.¹⁹ Oltárképe Skóciai Szent Margitot ábrázolja, két oldalán egy-egy női szent szobrával, a jobb oldali talán Szent Orsolyát ábrázolja. A 3. kép (6. kép): a festmény előterében a zászlót tartó dicsőséges Szent Orsolya áll, mögötte társnőit a hunok kardélre hányják, a háttérben Köln város falainak elképzelt

¹⁷ *Die Kunstdenkmäler Österreichs: Burgenland*, hrsg. Georg DEHIO, Adelheid SCHMELLER-KITT, et al., Wien, Anton Schroll, 1976, 280–281.

¹⁸ HORLER Miklós, *Budapest műemlékei*, II, Bp., Akadémiai, 1962 (Magyarország Műemléki Topográfiaja), 206; LEGEZA László, *A budai Szent Flórián-templom*, Bp., Mikes, 2011, 11–12, 16–17, 26. Seidner Zoltán archív fotói 1936 januárjában; KORHECZ PAPP Zsuzsanna, *Falconer Xavér Ferenc (1737–1792) budai festő művei*, Művészettörténeti Értesítő, 2011, 73–88.

¹⁹ *Pest megye műemlékei I*, szerk. DERCSÉNYI Dezső, Bp., Akadémiai, 1958, 463; *Kóka helytörténete*, szerk. KRÁMER Iván, Kóka, Önkormányzat, 2000, 92–94.

látképe. Ismeretlen helyről származik, ma a Nyugat-Szlovákiai Múzeum őrzi Nagyszombatban. A 4. kép (7. kép): Josef Kurtz 1730 körül készült, Szent Orsolyát ábrázoló olajfestménye ma a Pozsony Városi Galéria gyűjteményében látható. A kép egy sorozat tagja, melynek további darabjai Esterházy Imre érseket mint Nagy Szent Gergelyt, Szent Walburgát és Borromei Szent Károlyt ábrázolják.

6. Ismeretlen festő: Szent Orsolya mártírsága. Olajfestmény, 18. század. Nagyszombat, Nyugat-Szlovákiai Múzeum. Fotó: Tüskés Anna, 2010.

7. Josef Kurtz: Szent Orsolya. Olajfestmény, 1730 körül. Pozsony, Városi Galéria. Fotó: Tüskés Anna, 2013.

Szent Orsolya tiszteletének iparművészeti emléke az egrői Főszékesegyházi Kincstár 15. század végi, aranyozott ezüst, sodronyzománc és bőrtűs filigrándíszítésű kelyhe, melynek zománcképei a 18. századból származnak.²⁰ A 21 cm magas kehely kosarának zománcképei Máriát a gyermekkel, Szt. Orsolyát, Katalint, Apollóniát, Borbálát és Rozáliát ábrázolják (8. kép).

²⁰ DÁVID Katalin, *Magyar egyházi gyűjtemények kincsei*, Bp., Corvina-Révai, 1981, kat. 53.

8. Kebehy, Eger, Főszékesegyházi Kincstár.

Zoltán gyűjteményének darabja, gouache technikával készült pergamenre a 18. század végén. Az egyikén Szent Orsolya jobbában keresztet ábrázoló zászlót tart, a kompozíció a rokokó festő Gottfried Bernhard Göz (1708–1774) rézmet-szetét követi.²² A másikon két nyilat és a vértanúság pálmaágát tartja a szent, mögötte zászlók jelennek meg.²³ A 19. században Bucsánszky Alajos adott ki pesti nyomdájában Szent Orsolyát ábrázoló magyar és német nyelvű romantikus szentképet (10. kép).²⁴ A lap hátoldalán ima és a szent rövid élettörténete olvasható.

9. Szent Orsolya. Szentkép. Nagyszombat, egyetemi nyomda, 1763. Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz. 56.603.

Orsula cum Soc. V.M.

Si non possumus tormenta Martyrum tollerare, saltem concemur pravis cupiditatibus repugnare. S. Augustin. Sermone 5. de Martyribus.

Refrænatio pravarum cupiditatum.
Pro dono continentiae.

TYRNAVLÆ, Typis Coll. Acad. S. I. 1763
12

²¹ Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz. 56.603. 156 x 94 mm.

²² 128 x 81 mm. SZILÁRDFY, *i. m.*, kat. 43.

²³ 114 x 82 mm. *Uo.*, kat. 44.

²⁴ Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály, ltsz. G74.173/3. 115 x 70 mm.

A 18. századi ábrázolásokon Szent Orsolya feltűzött hajjal jelenik meg, attribútuma nem annyira a nyíl, hanem inkább a zászló, ritkábban nyíl és pálmaág. A 19. századi szentképen ötvöződik a középkori és a barokk képi hagyomány: a kibontott hosszú hajú Orsolya kezében pálmaággal és karddal jelenik meg, háttérben társnőivel.

Összegzés

Szent Orsolya tiszteletét elősegítette a 17. század végétől az orsolyita rend magyarországi elterjedése. A rend feladata a leánynevelés különböző szintjeinek ellátása volt. A legtöbb rendház és szerzetesi közösség 1949–1950-ben szűnt meg. Templomaikat általában Szent Annának szentelték, de mindig megjelent bennük Szent Orsolya és Merici Szent Angéla alakja mint a Szűz Máriát olvasni tanító Szent Anna újkori párhuzama. A templomokban elhelyezett festészeti és szobrászati alkotások, valamint az eltérő kvalitású sokszorosított grafikai ábrázolások jelzik Szent Orsolya tiszteletének széles elterjedtségét.

10. Szent Orsolya. *Szentkép.* Pest, Bucsánszky Alejos. 19. század. Magyar Nemzeti Galéria, Grafikai Osztály, ltsz. G74.173/3. Fotó: Tüskés Anna, 2013.